

Hans Anten

Eens onvermijdelijk en alomtegenwoordig: Dr. P.H. Ritter Jr.

Alex Rutten, *De publieke man. Dr. P.H. Ritter Jr. als cultuurbemiddelaar in het interbellum*. Hilversum: Verloren, 2018. 277 p.

Toen op 28 september 1957 de bijna 75-jarige radioboekbespreker dr. P.H. Ritter Jr. (1882-1962) met een receptie in de AVRO-studio afscheid nam, moest de Hilversumse politie worden ingezet om het verkeer in goede banen te leiden. En een van de velen die hem bij die gelegenheid toespraken was de minister-president, dr. W. Drees. Ritter was dan ook een fenomeen, een instituut. Zijn bekendheid en imposante renommée waren bij een groot publiek niet alleen toe te schrijven aan het bespreken van literatuur voor de AVRO-radio, wat hij met onderbreking van de oorlogsjaren vanaf 1928 had gedaan. Ook was hij hoofdredacteur van onder meer het *Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad* (1918-1934), tot 1940 literair criticus voor die krant, journalist, essayist, docent, redenaar en schrijver van meer dan zestig afzonderlijk gepubliceerde werken, waaronder brochures, historische studies, biografische portretten en novellen, verhalenbundels en romans. Kortom: de *lettré* dr. Ritter Jr. was in het Nederlandse culturele en literaire landschap alomantwoordig en niet te vermijden.

Niettemin is zijn naam vijftig jaar later nagenoeg uit het collectieve geheugen verdwenen, ondanks zijn aanwezigheid als negatief ijkpunt in het *Verzameld Werk* van Menno ter Braak, ondanks de dertien tussen 1985 en 2003 door Jan van Herpen bezorgde correspondenties van Ritter met schrijvers als Lodewijk van Deysel, Willem Kloos en J. Slauerhoff. Ook de documentenverzameling van en over Ritter *Al wat in boeken steekt*, die Van Herpen in 1982 uitgaf, kon niet verhinderen dat zijn naam in nagenoeg alle literatuurgeschiedenissen over de twintigste eeuw ontbreekt. Dat echter in recente literatuuroverzichten Ritter wèl genoemd wordt, hangt samen met ontwikkelingen in de beoefening van de letterkundige neerlandistiek, die thans meer dan ooit pluriform en polyperspectivisch is.

Hoe aldus een substantiële verbreding van het onderzoeksprogramma op succesvolle wijze gestalte krijgt, laat de discipline Middlebrow Studies zien, die voor de Nederlandse en Vlaamse literatuur in 2008 door Erica van Boven, Koen Rymenants, Mathijs Sanders en Pieter Verstraeten werd geïntroduceerd met de vierdelige artikelenreeks 'Middlebrow en modernisme' in het *TNTL*. Institutionaliserings van deze discipline vond plaats in het NWO-project 'Dutch Middlebrow Literature 1930-1940: Production, Distribution, Reception'. Een groot aantal publicaties – artikelen en boeken - waarin het concept *middlebrow* centraal staat is inmiddels verschenen, bijvoorbeeld *Bestsellers in Nederland 1900-2015* (2015) van Erica van Boven, *Echte leesboeken. Publieksliteratuur in de twintigste eeuw* (2017) onder redactie van Van Boven, Sanders en Verstraeten en twee proefschriften die in 2018 uitkwamen: *Boekenvrienden. Bemiddelende kritiek in Nederlandse publiekstijdschriften in het interbellum* van Rianne Keltjens en het hier te bespreken *De publieke man* van Alex Rutten.

Ritter was in het interbellum zonder enige twijfel de meest actieve, invloedrijke en veelzijdige *trait d'union* tussen enerzijds het literaire boek van middlebrow publieksroman

(van bijvoorbeeld Antoon Coolen) tot highbrow modernisme (van bijvoorbeeld Simon Vestdijk) en anderzijds het nieuwe, groeiende publiek van de sociale middenklasse, een bemiddelaar die zijn functie uitoefende in verschillende media en organisaties: de krant, de volksuniversiteit, de radio en de bioscoop. Daarop focust Rutten in vier 'kernhoofdstukken', die tussen het eerste hoofdstuk met inleidende beschouwingen en het laatste met de slotbeschouwing staan. Hoofdstuk 2 behandelt Ritter als literatuurcriticus van het *Utrechtsch Dagblad*, hoofdstuk 3 Ritter als docent letterkunde aan volksuniversiteiten, hoofdstuk 5 Ritter als boekbespreker bij de AVRO en hoofdstuk 6 Ritter als filminleider. Hoofdstuk 4 bevat een kort intermezzo over een gefnuikte ambitie. Deze heldere structurering kenmerkt ook de opzet van de kernhoofdstukken: die beginnen na een inleiding telkens met verklarende contextuele paragrafen die uitvoerig aspecten van het medium of de organisatie belichten. Dan volgen de meer descriptieve paragrafen waarin wordt beschreven welke visie Ritter in de ruimste zin van het woord had op het medium of de organisatie die in het betreffende hoofdstuk centraal staat. Daarna komen de paragrafen die laten zien hoe Ritter die opvattingen in de praktijk bracht. Een ten dele recapitulerende paragraaf met een nadere duiding van een saillant detail sluit deze hoofdstukken af.

In de 'Inleidende beschouwingen' plaatst Rutten zijn onderzoek nadrukkelijk in het perspectief van Middlebrow Studies. De aandacht die zo op het literaire veld van het interbellum wordt gericht, betekent een aanzienlijke verruiming voor de literatuurgeschiedschrijving van deze periode, die gewoonlijk het op polemieken, innovatie en normverandering gebaseerde standaardverhaal vertelt van gecanoniseerde highbrow teksten en schrijvers. De vijf onderling samenhangende aspecten van Middlebrow Studies die Rutten selecteerde voor de inrichting en uitwerking van zijn proefschrift articuleren zonder meer een fortuinlijke keuze, alleen al vanwege de geëxploreerde onderzoeksgebieden die tot nu toe onderbelicht of onontgonnen waren. Die aspecten zijn: de doorwerking van negentiende-eeuwse idealen over cultuurspreiding en volksverheffing; de opkomst van een nieuw type criticus dat informatie en voorlichting boven polemieken en persoonlijke voorkeur stelt; het publiek waar deze critici voor schrijven of spreken: een algemene groep van de 'gemiddelde mens' en niet een beperkte niche van ingewijden; een expanderende cultuurmarkt waarin commercie en economie interfereren met idealisme en ten slotte discussies over verschuivingen in hiërarchische classificaties als 'hoog', 'midden' en 'laag' of eerste en tweede rang. Van de vier terreinen waarop Ritter als bemiddelaar actief was, worden de volksuniversiteit en de bioscoop in relatie tot zijn opvattingen over en werkzaamheden voor deze instituties hier voor het eerst beschreven. Ook de contextuele paragrafen van de hoofdstukken over Ritter als docent en Ritter als filminleider zijn pionierswerk, omdat zowel het letterkundig onderwijs aan volksuniversiteiten als de commentaartraditie van filminleidingen niet eerder onderzocht zijn.

De algemene paragrafen van hoofdstuk 3 (over de volksuniversiteiten) bevatten een rijkdom aan gegevens, voor het merendeel afkomstig van jaarverslagen, statuten, programmaboekjes en brieven. Daaruit valt onder meer op te maken dat het volwassenenonderwijs aan volksuniversiteiten – een nieuwe organisatie die in 1913 was opgericht - en dan vooral cursussen over moderne Nederlandse literatuur, een groot succes was en het meest aansloeg bij het cohort dat Ritter ook adresseerde in de krant, op de radio en in de bioscoop: een nieuwe middenklasse met haar verlangen naar opwaartse sociale mobiliteit. Tussen 1922 en 1940 verzorgde Ritter op verschillende volksuniversiteiten tenminste vijfendertig letterkundecursussen, met als ultiem doel 'den algemeenen geestelijken opbouw van onze gemeenschap' (116). Door enige bewaard gebleven uitgeschreven teksten

van een lezing nauwkeurig te analyseren geeft Rutten een helder beeld van zo'n voordracht, waarbij opvalt dat Ritter daar zijn eigen visie expliciteert, wat *in principe* in zijn zogenaamde 'objectieve', neutrale en onpartijdige boekbesprekingen voor de krant en de radio achterwege blijft. Voor dit verschil geeft Rutten een aantal plausibele verklaringen, bijvoorbeeld de spreek situatie van het directe contact met de toehoorders.

Ritter had als filminleider niet de reputatie van een actieve en invloedrijke 'bemiddelaar tussen doek en boek', zoals het zesde hoofdstuk heet, omdat zijn werkzaamheden op dit terrein relatief laat plaatsvonden en dus maar enkele jaren duurden, van 1937 tot en met 1939. Bovendien is het aantal door hem verzorgde inleidingen relatief gering. Het uitgangspunt is hier daarom niet Ritters prestige als in de andere drie kernhoofdstukken, maar Ritters ontvangst van het nieuwe medium film en het nieuwe instituut bioscoop. En dat levert een intrigerend betoog op over een traject van aanvankelijke verwerping tot uiteindelijke acceptatie. Als veel intellectuelen dacht Ritter negatief over de moderne samenleving, die doortrokken zou zijn van het amerikanisme, een mentaliteit van nivellering, standaardisering en massificatie, wat zich voor de film vertaalde in een vertoning van vermaak die even vulgair en oppervlakkig als verslavend en zedeloos was. Als allengs duidelijk wordt dat de film niet alleen amusement maar ook kunst kan zijn en serieus te nemen is, gaat Ritter voornamelijk boekverfilmingen en films over schrijvers inleiden met de intentie van de kijkers betere lezers van literatuur te maken.

In de literatuurgeschiedschrijving van het interbellum hebben dagblad- en radiokritiek niet of nauwelijks aandacht gekregen. Met de introductie van Middlebrow Studies zijn er inmiddels verschillende wetenschappelijke publicaties over Ritter als literatuurcriticus voor het dagblad en de radio verschenen die deze niet-gecanoniseerde manifestaties van kritiek behandelen. Met name kan hier de dissertatie *Sprekend kritiek. Literatuurprogramma's in de vroege jaren van de Nederlandse radio en televisie* (2017) van Jeroen Dera genoemd worden, een overtuigende demonstratie van het manco van het 'papier brandpunt', dat literaire kritiek in letterkundige studies beperkt tot een papieren tekstsoort. De door Rutten gepresenteerde context van zowel de expansie en professionalisering van de dagbladkritiek in het interbellum als van het nieuwe massamedium radio vormt een verhelderend kader voor het onderzoek naar de theorie en praktijk van Ritters kritieken voor de krant en de radio. Gemeenschappelijk daarin, zo blijkt uit de vele metakritische uitspraken van Ritter, is het principe van de 'objectiviteit'. Het programma van de 'publieke man' Ritter is kort gezegd dat van een gezaghebbende gids, een ingewijde autoriteit die zonder een persoonlijke voorkeur te ventileren een breed publiek van 'gewone' lezers of luisteraars op objectieve wijze, dat wil zeggen onbevooroordeeld, onpartijdig en positief opbouwend, informatie verstrekt en voorlicht over de bedoeling van de schrijver en zijn boek en 'de plaats van het werk in het verband en de ontwikkeling van zijn tijd' (58). Voor een jonge generatie highbrow auteurs en critici als E. du Perron, J. Greshoff en Menno ter Braak, voor wie literatuurkritiek partij kiezen en een persoonlijke waarheid betekende, zijn de populaire boekbesprekingen van Ritter en andere bemiddelaars een abjecte vorm van kritiek die 'de middelmaat als norm' zou proclameren.

Ritter had een imagoprobleem, stelt Rutten terecht in zijn slotbeschouwing. Het korte intermezzo van hoofdstuk 4 geeft daar al een voorproefje van. De journalist Ritter liep aanzienlijke reputatieschade op toen hij in 1929 in zijn krant een vervalst document als authentiek publiceerde. De pogingen die hij vervolgens onderneemt om de journalistiek in te wisselen voor de academie en hoogleraar in de *Zeitungskunde* te worden, lopen op niets uit. In de jaren dertig voelde Ritter zich in toenemende mate zodanig miskend dat hij in een

opmerkelijke, niet verstuurde brief aan zijn vriend professor Carel Gerretson (Geerten Gossaert) sprak van een ‘mislukte carrière’: ‘Ik ben niet anders dan broodschrijver, terwijl mijne vrienden Hoogleraar en lid van den Hoogen Raad zijn’ (233). Ritter wist zich ook genegeerd en ondergewaardeerd omdat zijn naam door tijdgenoten in overzichten van de contemporaine Nederlandse letterkunde – Van Leeuwens *Drift en bezinning* (1936), Donkersloots bijdrage aan het *Officieel gedenkboek 1938* ter gelegenheid van het veertigjarige regeringsjubileum van Koningin Wilhelmina – niet werd genoemd. Rutten wijst in dit verband ter verklaring op onder meer de lagere status van literatuurkritiek ten opzichte van de literatuur zelf en binnen de literatuurkritiek de lage plaats van de bemiddelende literaire kritiek in populaire media. Enige genoegdoening moet Ritter na de oorlog toch nog ondervonden hebben toen hij *Ontmoetingen met schrijvers*, het Boekenweekgeschenk van 1956, mocht schrijven. Rutten vermeldt het niet, maar dat de koningsgezinde Ritter in *De gouden kroon*, het gedenkboek ter gelegenheid van het vijftigjarige regeringsjubileum van Koningin Wilhelmina in 1948, met twee bijdragen is vertegenwoordigd, zal door hem waarschijnlijk ervaren zijn als een rehabilitatie.

Met *De publieke man* heeft Rutten in een soepele en trefzekere stijl een studie geschreven die door haar rijke veelzijdigheid het belang ervan voor de literatuurgeschiedschrijving van het interbellum in Nederland ruimschoots overstijgt. Ook voor de cultuurgeschiedenis en de geschiedenis van de media betekent dit proefschrift een essentiële bijdrage.

In: *Spiegel der Letteren* 61 (2019), nr. 1.